

darulfunun ilahiyat

Başvuru: 25.11.2022
Kabul: 12.12.2022

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Muhyiddin İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde

Muhyiddin İbn 'Arabî: Quest for the Red Sulphur

Claude Addas. Muhyiddin İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde (çev. Atila Ataman, İstanbul: Sufi Kitap, 2020, 448 s.). ISBN: 978-975-9161-39-2

Feyza Ketenci

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Metafizik Dönem, Marifet, Kibrit-i Ahmer, İbnü'l Arabî

Keywords

Tasawwuf, Metaphysical Period, Ma'rifa, Red Sulphur, İbn 'Arabî

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), özel olarak tasavvuf metafiziği şeklinde ifade edilse de genel anlamda İslâm metafiziğinin kurucu isimlerinden biridir. Kurucu düşünür anlamında daha sonra kendisinden *seyh-i ekber* şeklinde bahsettirmesi, tasavvuf tarihindeki bu müstesna yerini anlatmak içindir. İbnü'l-Arabî'nin müstakil bir eseri yahut *vahdet-i vücud* ismiyle bilinen teorisi üzerine, başta son yıllar olmak üzere, çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin hayatını ele alan tarihsel çalışmalar da yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar, hiçbir zaman ilk türdeki eserlerin sayısına ulaşamamıştır. Bununla birlikte onların önemli bir kısmı İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinin kaynaklarını, teşekkülünü ve seyrini adım adım takip etmeye izin verecek zemin ve zamanı okuyucusuna aktaramayacak eksikliklerle malul olmuştur. Hiç şüphesiz İbnü'l-Arabî'nin hayatının büyük bir kısmı -sürekli yolculuk yaptığı anlamında- yolda geçmesi, çok fazla insanla karşılaşması ve neredeyse gittiği şehir sayısı kadar da eser kaleme alması, hayatı hakkında derinlikli çalışmaların yapılmasını güçleştiren sebeplerden biri olmuştur. Öte yandan İbnü'l-Arabî'nin düşüncesini tüm boyutlarıyla anlayabilmek için hayatı hakkında yapılmış söz konusu çalışmalara da başvurmak gereklidir. Claude Addas'ın *Muhyiddin İbn Arabî: Kibrit-i*

* Sorumlu Yazar: Feyza Ketenci (Arş. Gör.), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: feyza.ketenci@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-0880-2131

Atf: Ketenci, Feyza. "Muhyiddin İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde." *darulfunun ilahiyat* 33, 2 (2022): 639–645. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.2.1210166>

Ahmer'in Peşinde isimli çalışması, bu boşlukların doldurulmasına katkı sağlamayı hedefleyen bir çalışma olmasıyla öne çıkar (s. 21-23).

Addas, İbnü'l-Arabî hakkındaki çalışmalarıyla tanınan çağdaş araştırmacılardan biridir. Ayrıca Avrupa'da İbnü'l-Arabî'nin tanınmasında önemli rol oynayan Michel Chodkiewicz'in (ö. 2020) kızıdır. Bilindiği gibi Chodkiewicz, Avrupa akademiasında İbnü'l-Arabî hakkındaki çalışmaların kayda değer bir aşama kat etmesinde etkili olmuş isimler arasında kendisini ilk sıralarda anabileceğimiz bir kişidir. Babası gibi Addas'ın da çalışmalarını İbnü'l Arabî'nin hayatı ve doktrini üzerine yoğunlaştırdığı görülür. Çeşitli telif, tahkikli neşir ve tercüme faaliyetlerinin yanı sıra İbnü'l-Arabî hakkındaki teziyle doktora derecesi almıştır. Esasen değerlendirmesini yapacağımız elimizdeki kitap da onun 1987 yılında Sarbonne Üniversitesi'nde yaptığı söz konusu tez çalışmasıdır.

Muhyiddin İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde ismiyle Türkçe'ye çevrilen bu eserin orijinal adı *Ibn 'Arabî ou La quête du Soufre Rouge*'dir. Eser ismini, İbnü'l-Arabî'nin *Kitâbu'l-İsrâ*'sında geçen "Söyle bana, ey dost, seni nereye götürmemi istiyorsun? ... Resulün şehrine gitmeliyim, nurlu makamı ve kibrit-i ahmer'i bulmaya." (s. 7) sözündeki *kibrit-i ahmer* teriminden alır.¹

Kibrit-i ahmer, İbnü'l-Arabî'den de önce tasavvuf tarihinde kullanılagelen kavramlardan biri olmuştur. Türkçe'de kırmızı kükürt anlamına gelen *kibrit-i ahmer*, toprağı altın yapan iksir olarak bilinmektedir. Tasavvuf ıstilahında ise kötü huyların, iyileri ile yer değiştirmesi anlamında kullanılmıştır. Bununla irtibatlı olarak da tasavvuf literatüründe genellikle elde edilmesi güç olsa da manevi kemallerin çok önemli olduğuna dikkat çekmek için tercih edilen bir terim olmuştur.² Anlaşılacağı üzere *kibrit-i ahmer* kavramı ile tasavvuf metinlerinde vurgulu bir anlatım sağlanmıştır. İbnü'l-Arabî'nin de *kibrit-i ahmere* telmihte bulunarak esasında marifetin kıymetli; ancak çok zor elde edilen bir şey olduğuna işaret ettiği görülmektedir.

Fransızca dilinde yazılan eser, Türkçe'ye tercüme edilmeden önce İngilizce (1993) ve İspanyolca'ya (1996) çevrilmişti. İngilizce'ye, Peter Kingsley tarafından *Quest for the Red Sulphur: The Life of Ibn 'Arabî* ismiyle tercüme edilmiştir. Eserin Türkçe'ye tercümesini Atila Ataman üstlenmiştir. Ataman, Addas'ın *İbn Arabî:*

1 Muhyiddin b. Arabî, *el-İsrâ ile'l-makâmi'l-esrâ: Kitâbu'l-Mi'râc*, Thk. ve şerh Suâd el-Hakîm, (Beyrut: el-Müessesetü'l-câmiyye, 1988), 59.

2 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka, 2004), 376; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı, 2016), 218; Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (Trabzon: Kalem Yayınevi, 2006), 560-56; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: H – N*, (İstanbul: Kubbealti, 2006), 1726.

Dönüşü Olmayan Yolculuk ismiyle yine başka bir çalışmasını Türkçe'ye tercüme etmesinin yanında Chodkiewicz'in *Sahilsiz Bir Umman: Muhyiddin İbn Arabi* isimli çalışmasının da mütercimidir. Bundan dolayı Ataman, İbnü'l-Arabî'yi konu edinen Avrupa akademyasındaki eserlerin Türkçe'ye tercümesini üstlenmesiyle tanınan isimlerden biri olmuştur.

Tanıtımını yapacağımız elimizdeki eser, Sufi Kitap'tan 2009'da ilk, 2020 yılında ikinci baskısını yapmıştır. Biz aynı zamanda son olan, ikinci baskısını esas alacağız. Ayrıca eser daha önce, aynı mütercim tarafından Gelenek Yayıncılık'tan ikisi de 2003 yılı içerisinde olmak üzere iki baskı yapmıştır.

Addas'ın *Muhyiddin İbn Arabî: Kıbrıt'ı Ahmer'in Peşinde*'si on bölüm ve bir sonuçtan oluşur. Önsöz ve girişten sonra ele alınan bu bölümlerin başlıkları sırasıyla şöyledir: Anavatan (s. 27-53), Allah Aşkı (s. 55-104), Seçilme (s. 105-128), İbn Arabi ve Endülüs Uleması (s. 129-150), Allah'ın Geniş Arzı (s. 151-175), Fas (s. 176-219), Vedalar (s. 220-233), Hac (s. 234-279), “Kullarıma Nasihat Et” (s. 280-313), “Peygamberlerin İlticagâhı” Şam (s. 314-368). İlk bölüm, Endülüs'ün tarihi ile başlar. Böylelikle Addas okuyucusuna öncelikle, İbnü'l-Arabî'nin doğduğu ve yaklaşık olarak 31 yaşına kadar hayatını geçirdiği yeri tasvir eder. Burada Endülüs'ün dini, fiziki, sosyal ve hemen bütün alandaki şartlarını zihinde canlandırarak biçimde anlatır. Ayrıca Addas, İbnü'l-Arabî'nin geçtiği topraklardaki Müslüman düşünce yapısı hakkında bilgi veren araştırmaları da metne dahil ederek dolaylı olarak İbnü'l-Arabî'nin hayatının anlaşılmasına katkı sağlayan yan çalışmalardan da istifade eder. Söz konusu çalışmaların doldurmadığı boşlukları, henüz yeterince çalışılmamış olması gibi gerekçelerle yer yer gösterir (s. 81, 129-130). Bu durum aynı zamanda yazarın ele aldığı konulardaki literatür hakimiyetini yansıtmaktadır. Bununla beraber Addas yararlandığı kimi eserlerde yer alan alıntılarını, asıllarıyla uyuşmadığını göstererek bazı mühim tespitler de yapar. Söz gelimi onlardan biri, aynı zamanda İbnü'l-Arabî'yi savunma amacıyla yazılmış ilk eserlerden biri olmasıyla öne çıkan Ebu'l Hasen 'Alî b. İbrâhîm el-Kârî'nin *ed-Durru's-Semîn fî Menâkibi's-Şeyh Muhyiddîn*'idir (s. 95; 12. dipnot). Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Kârî'nin İbnü'l-Arabî'den yaklaşık bir asır sonra yaşadığı bilinmektedir.³ Bunun yanı sıra Addas, kendisinden önce yaşamış İspanyol oryantalist Miguel Asin Palacios'un (ö. 1944) İbnü'l-Arabî hakkında ortaya koyduğu iddiaların gerçeklikle uyuşmadığı yahut yetersiz dayanaklara dayandığı gibi birtakım tespitleri ileri sürmekten de geri durmaz (s. 78-80).

3 “Metni Yayımlayanın Önsözü”, *Ebu'l-Hasen 'Alî b. İbrâhîm el-Kârî, İbn Arabî'nin Menkibeleri (ed-Durru's-Semîn fî Menâk'ibi's-Şeyh Muhyiddîn)*, çev. Abdulkadir Şener-Mehmet Rami Ayas, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 11.

Addas eserinde, çağdaş İbnü'l-Arabî araştırmacılarının görüş ve ifadelerine sık sık yer verir. Ancak Suâd el-Hakîm dışarıda tutulursa, Michel Valsan (ö. 1974), Henry Corbin (ö. 1978) ve Fritz Meier (ö. 1998) gibi yalnızca Avrupa'daki araştırmacılara başvurduğu görülmektedir. Öte yandan elimizdeki eserin, İbnü'l-Arabî hakkında yapılmış bir tez olduğu dikkate alındığında akademik bir çalışma olduğu ve dolayısıyla kaynak ve referanslarının da bu minvalde olduğu düşünülebilir. Fakat Addas, İbnü'l-Arabî hakkında, kendisinin de “tamamen uydurma” şeklinde belirttiği rivayetleri (s. 357) yahut doğruluk ihtimali zayıf olan verileri de metne dahil eder. Söz konusu unsurlar metnin genel işleyişinde sıklıkla bulunur. Bununla birlikte Addas, bu unsurların geçtikleri hemen her yerde otantikliklerinin ne derece olduğuna dair bir kayıt düşmekten de kaçınmaz.

Dikkatli bir biçimde incelendiğinde, İbnü'l-Arabî hakkında biyografik bir çalışma olduğundan bahsedebileceğimiz, en azından içeriğin bunu söylemeye izin verdiği, elimizdeki eserin birincil kaynaklarını İbnü'l-Arabî'nin bizzat kendi yazdığı eserleri oluşturmaktadır. Addas çoğu zaman bu eserleri birbirleriyle (s. 156, 187, 200...) bazen de sohbet etme veya talebesi olma gibi irtibatlarla İbnü'l-Arabî'ye doğrudan yahut Müeyyidüddîn el-Cendî (ö. 691/1292 [?]) gibi daha sonra Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) talebesi olması bakımından dolaylı olarak tanıklık eden kişilerin eserleri ile karşılaştırarak okuyucuya aktarır. Ayrıca Addas bu karşılaştırmalarının sonucunda tespit ettiği örtüşmeleri de okuyucuya gösterir (s. 58-60; 71-72, 202-203...).

Bilindiği gibi İbnü'l-Arabî'nin hayatı hakkındaki ipuçları, birincil olarak bizzat kendisinin yazdığı eserlerde yer alır; ancak bunlar eserlerinde oldukça dağınık bir vaziyettedir. Yazar, çeşitli kaynakları bir konu etrafında etkin bir biçimde kullanarak okuyucuyu bu dağınıklıktan uzaklaştırmaktadır. Öyle ki kronolojiyi de anlatıma dahil ederek okuyucuya sanki İbnü'l-Arabî'nin dur durak bilmeyen yolculuklarındaki ayak izlerini takip etme imkânı verir. Bununla birlikte Addas, semâ kayıtlarını referans alarak İbnü'l-Arabî'nin bu yolculuklarında yanında kimlerin bulunduğuyla ilişkin birtakım görüşler öne sürer (s. 286-287). Kimi zaman İbnü'l-Arabî'nin söz konusu eserlerde izini kaybettiği aralığı da kaydeder. Hatta Addas, bu aralıklarda İbnü'l-Arabî'nin nerede ve neyle meşgul olduğuna ilişkin çeşitli dayanaklara sahip birtakım varsayımlarda bulunur (s. 224). Böylece İbnü'l-Arabî'nin hayatını, içerisinde en az boşlukların oluşacağı şekilde okuyucusuna aktarır. Fakat başta son kısım olmak üzere bazı bilgilerde ise zaman zaman tekrara düşüldüğü, eserin gözden kaçmayacak hususlarındandır (s. 325, 326 – 332, 333).

Addas ileride üzerinde duracağı meselelere değinirken bile dipnot vermiş, tam olarak hangi sayfalarda onları ele alacağını bu dipnotlarda belirtmiştir (s. 139).

Bunun yanında dipnotlarda, işaret ettiği eserlerin en son Avrupa’da kim tarafından neşredildiği yahut tercüme edilip edilmediği gibi ayrıntılı bilgilere de zaman zaman yer verir. Bu husus dipnotların okuyucu için oldukça bilgilendirici olduğunu gösterir. Fakat elimizdeki eserde dipnotlar yaygın gösterimin tersine, sayfanın doğrudan altında değildir. Bunun yerine bölümün arkasında toplu bir biçimde yer alır. Bu durum ise çoğu zaman işlevsel değildir, öyle ki kimi zaman okuyucu için yorucu da olabilmektedir. Kitabın, orijinal dildeki baskısını üstlenen Gallimard Yayınevi (*Ibn ‘Arabî ou La Quête Du Soufre Rouge*, Paris: Gallimard, 1989) ise Türkçe çevirisinde olduğu gibi son notu tercih etmemiş, sayfa altlarında dipnot gösterimini esas almıştır. Ayrıca eserin İngilizce çevirisinde de metnin orijinal dildeki baskısında tercih edilen dipnot yöntemi benimsenmiştir.

Elimizdeki eserin tercümesini üstlenen Ataman *teatral*, *metanoia* (s. 39), *melting pot* (s. 45), *imitatio propheta* (s. 195, 252), *auctoritas* (s. 259), *koiné* (s. 262), *actus essendi* (s. 263), *ad intra/extra* (s. 348), *in divinis* (s. 353), *stricto sensu* (s. 371) gibi başta Latince olmak üzere yabancı dildeki bazı kelimeleri çevirmeden bırakmış, doğrudan metinde kullanmıştır. Söz konusu kelimelerin çok teknik bir anlama sahip olmadıkları düşünüldüğünde, çevirmenin bu tercihi ile neyi amaçladığı anlaşılır değildir. Öte yandan çevirmen, dipnotlarda okuyucuya yer yer ilave bilgiler verir. Söz gelimi kimi zaman Addas, İbnü’l-Arabî hakkındaki bir esere metinde değinirken dipnotta yalnızca tam künyesini vermekle iktifa eder.⁴ Eserin İngilizce’ye tercümesini üstlenen Peter Kingsley de Addas’ın söz konusu dipnotuna herhangi bir ekleme veya çıkarma yapmaz.⁵ Ataman ise (varsa) Türkçe’ye çevirisini kimin yaptığı, hangi yayınevinden çıktığı ve kaç tarihinde neşredildiği gibi spesifik bilgilere de tercümesinde yer verir (s. 366).

Addas “İbnü’l-Arabî’nin, en azından İranlı dost ve talebelerini” ifade etmek için parantez içerisinde Konevî ve Evhadüddîn-i Kirmânî’nin (ö. 635/1238) isimlerine yer vermektedir. Bilindiği gibi bu ifade, Kirmanî için geçerli olsa da Konevî’yi kapsamaz (s. 147). Çünkü Konevî Malatya’da doğmuş, Konya’ya yerleşmiş ve burada defnedilmiştir.⁶ Konya şehrinin hayatındaki önemi de kendisine izafe edilen Konevî nisbesinde kendini göstermiştir.

Kitabın sonunda zengin bir ekler kısmı yer alır. Addas söz konusu eklerin ilkinde, İbnü’l-Arabî’nin hayatını kronolojik bir cetvel üzerinden ele alır. İbnü’l-Arabî’nin

4 Claude Addas, *Ibn ‘Arabî ou La Quête Du Soufre Rouge*, (Paris: Gallimard, 1989), 326.

5 Claude Addas, *Quest for the Red Sulphur: The Life of Ibn ‘Arabî*, çev. Peter Kingsley, (Cambridge: Islamic Texts Society, 1993), 278-279.

6 Ekrem Demirli, *Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 16, 20.

doğumuyla başlattığı bu cetvelde; zamanı, mekânı ve hatta kaynağını göstererek İbnü'l-Arabî'nin hayatındaki bazı gelişmeleri ele alır. O kadar ki Addas bulunla da kalmaz, ele aldığı her bir vakianın gerçekleştiği zamanda, tarihte yaşanan önemli hadiselerle de kısaca yer verir. Bu yönüyle benzerine çok az rastlayabileceğimiz bu çalışma sayesinde okuyucu, kitabı hiç okumayıp yalnızca bu cetvele bakarak dahi İbnü'l-Arabî'nin biyografisi hakkında pek çok fikre sahip olabilir. Sonraki ekler sırasıyla şöyledir: İbnü'l-Arabî'nin görüştüğü kişiler, Endülüs ve Mağrib'de şer'î ilimleri okuduğu hocaları ve görüştüğü edipler. Addas en son ekte ise İbnü'l-Arabî'den sonra ve önceyi gösteren dört farklı silsileyi aktararak ondan sonra oluşan Ekberî geleneği göstermekle birlikte, İbnü'l-Arabî'nin soyunun Hz. Muhammed'e dayandığını bu silsileler üzerinden teyit etmiştir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, Addas sadece biyografi yazıcılığı yapmamıştır. Gerek değerlendirme ve karşılaştırmaları gerek metin sonu ekleriyle zengin bir eser sunar. Olayları başından sona kronolojik ve ayrıntılı bir biçimde ele alması, tüm eser boyunca okuyucuya sanki İbnü'l-Arabî'nin ayak izlerini adım adım izleme imkânı verir. Böylelikle eser üzerinden en az boşluk olacak şekilde İbnü'l-Arabî'nin düşüncesi ve kaynakları, derli toplu bir biçimde takip edilebilir. Eserin dil ve üslubundaki yalınlık ve anlatımındaki akıcılık, çeviri dilinde de genel olarak sürdürülmüştür. Tüm bunlarla birlikte aynı zamanda bir doktora tez çalışması olmasıyla da bilinen bu eserin, akademik açıdan yukarıda ifade ettiğimiz bazı sorunlarla malul olduğu vakıadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Addas, Claude. *Ibn 'Arabî ou La Quête Du Soufre Rouge*, Paris: Gallimard, 1989.
- Addas, Claude. *Quest for the Red Sulphur: The Life of Ibn 'Arabî*. çev. Peter Kingsley. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993.
- Arabî, Muhyiddin. *el-İsrâ ile'l-makâmi'l-esrâ: Kitâbu'l-Mi'râc, thk ve şerh. Suâd el-Hakîm*. Beyrut: el-Müessesetü'l-câmiyye, 1988.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: H – N*. İstanbul: Kubbealtı, 2006.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka, 2004.
- Demirli, Ekrem. *Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Erginli, Zafer (edt.). Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Trabzon: Kalem Yayınevi, 2006.

Kâri, Ebu'l-Hasen 'Alî b. İbrâhîm. İbn Arabî'nin Menkıbeleri (ed-Durru's-Semîn fi Menâk'bi's-şeyh Muhyiddîn). çev. Abdulkadir Şener-Mehmet Rami Ayas. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

Uludağ, Süleyman. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kbalcı, 2016.

